

ISTORIOGRAFIA AȘEZĂRILOR SECUIEȘTI

OLASZ GABRIELLA*

SEKLER SETTLEMENTS HISTORIOGRAPHY

Abstract. This paper summarizes the literature on currently inhabited Sekler. In the first part, it deals with “the theme as part of general works” from Anonymous to contemporary treaties regarding Transylvania, paying special attention to catalogues and collections of documents. The second chapter is about “works which present the Sekler region”; it is mentioned here general studies and those of special research areas, such as archeology and ethnography. Finally, the last chapter deals with “Monographs of places” revealing, in particular, studies on the evolution of main towns: Targu Mures, Odorheiu Secuiesc, Targu Secuiesc and others.

Keywords: Sekler settlements, history of towns, historiography, Targu Mures, Odorheiu Secuiesc, Targu Secuiesc.

Informații referitoare la secui și la teritoriile și așezările locuite de către aceștia găsim începând cu cel mai vechi istoric al maghiarilor, cronicarul anonim al regelui Béla III¹ și până la istoricii contemporani Demény Lajos, Egyed Ákos sau Imreh István. În cadrul acestui demers² nu s-a avut în vedere o prezentare exhaustivă a acestor lucrări, fiind alese doar acelea care aduc și date cu privire la istoria așezărilor. Deși în mod prioritar se are în vedere prezentarea istoriografiei localităților urbane, societatea secuiască fiind una eminentamente rurală, cele mai multe lucrări se referă la istoricul întregului teritoriu sau al unor zone mai mult sau mai puțin ample, problematicii orașelor fiindu-i acordat, în general, un spațiu mai restrâns.

* Olasz Gabriella, Ph.D. in Architecture, associate professor at „Ion Mincu” University of Architecture and Urban Planning, Department of Architecture and Heritage Conservation, Sibiu, Romania, e-mail: olaszgab@yahoo.com.

¹ Anonymus, *Gesta Hungarorum*. Retipărită în traducerea lui Pais D. (Budapest, 1975).

² Comunicarea se bazează pe capitolul I al tezei de doctorat *Tipologia așezărilor secuiești*, elaborat de către autoare în 2007.

ABORDAREA TEMATICII ÎN CADRUL UNOR LUCRĂRI GENERALE

În afară de lucrările care se referă la așezările secuiești propriu-zise, multe date, care ajută la cercetarea acestora, sunt cuprinse în tratate mai ample de istorie, în lucrări de demografie, culegeri de documente, lucrări statistice etc., permițând și o încadrare în context mai larg, transilvan și european. Datorită volumului mare al acestor lucrări, vor fi amintite în cele ce urmează, doar unele exemple semnificative.

După ce secuii sunt amintiți de Anonymus, primele consemnări despre secuii din Transilvania apar la începutul secolului al XIII-lea, fiind amintiți întâia oară în documente din 1210 și 1213.³

Deja din secolele XVI–XVIII, scaunele și localitățile secuiești apar în unele relatări ale călătorilor străini, printre care Giovan Andrea Gromo sau Evlia Celebi⁴. De asemenea, probleme de acest fel au constituit o preocupare remarcabilă a geografilor. Semnificativ este faptul că Johannes Tröster în celebra lui lucrare, *Das alt- und neu-teutsche Dacia* (Nürnberg, 1666) tratează în șase locuri acest subiect.

O abordare științifică a temei este însă mult mai recentă, lucrări de istorie care cuprind și descrieri de teritorii și așezări începând să apară din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Între pionierii genului se numără istoricul Benkő József, cu lucrarea sa, accesibilă mult timp numai în limba latină, *Transsylvania specialis*⁵, care tratează istoria Transilvaniei pe localități. Fiind continuarea unei lucrări care dă o imagine generală despre Transilvania (*Transsylvania generalis*), această carte prezintă în mod detaliat și scaunele secuiești, toponimia localităților, hotarele și întinderea lor, caracteristicile demografice⁶ și alte aspecte, la elaborarea acesteia autorul bazându-se atât pe documente istorice cât și pe o vastă literatură.

Merită amintite și un alt tip de publicații, care prezintă imaginile grafice ale unor localități, printre acestea remarcându-se, de exemplu, cartea lui Borbély András⁷, care cuprinde gravurile lui J. Conrad von Weiss realizate în Transilvania începutului de secol XVIII, printre care și imaginile orașelor Tg. Mureș și Odorheiul Secuiesc.

Ideea publicării izvoarelor referitoare la istoria secuilor a apărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind inițiată de istorici cu renume ca Benkő József, Benkő Károly, Kóvári László și Jakab Elek. Realizarea ei însă s-a putut materializa numai în a doua jumătate a

³ Szádeczky-Kardoss L., *A székely nemzet története és alkotmánya* [Istoria și constituția națiunii secuiești] (Budapest, 1927), 85.

⁴ *Călători străini despre țările române*, II, Maria Holban ed. (București: Editura Științifică, 1970); IV, Maria Holban ed. (București: Editura Științifică, 1972).

⁵ Benkő J., *Transylvania specialis, Terra Hungarorum, Terra Siculorum, Terra Saxonum*, vol. I-III, în traducerea lui Szabó György (Kolozsvár, 1999); (manuscrisul datează din cca. 1770–1780).

⁶ Datele au la bază „Conscriptia Caroliniană” din 1723.

⁷ Borbély A., *Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból* [Albumul orașelor ardelene din 1736] (Kolozsvár, 1943).

secolului al XIX-lea, prin publicarea unei colecții de documente intitulate *Székely Oklevéltár* (Diplomatarul Secuiesc)⁸, lucrare care constituie până astăzi un instrument valoros de cercetare pentru istoria așezărilor. Primele patru volume, apărute între 1872 și 1895, au fost redactate de istoricul Szabó Károly, după moartea acestuia munca fiind continuată de Szádeczki Lajos, care a editat volumele V–VII între anii 1896–1893, ultimul volum fiind realizat în 1934, de către Barabás Samu.⁹ Intenția inițială a fost aceea a editării documentelor originale, care s-au păstrat însă într-un număr relativ redus, începând cu volumul al II-lea fiind incluse în colecție și alte izvoare: conșcripții, registre militare etc. Editarea acestei serii a fost reluată după o întrerupere de aproape o jumătate de secol, în anul 1983,¹⁰ apărând de atunci șase volume.

De asemenea, s-au făcut eforturi pentru scrierea unei tratat de istorie referitor la secui. La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, o contribuție de importanță deosebită la studierea acestor probleme au adus-o istoricii Szádeczky Kardoss Lajos, Orbán Balázs și Jakab Elek, cea mai cunoscută lucrare fiind cartea lui Szádeczky Kardoss Lajos, *A székely nemzet története és alkotmánya* [Istoria și constituția națiunii secuiești]¹¹, care a putut apărea doar într-o formă prescurtată, în 1927.

O contribuție relativ timpurie la istoria juridică a secuilor a fost adusă de către Hans Connert. Într-una din lucrările sale din anul 1905, acest autor se referă și la constituția scaunelor din zona secuiască, până la sfârșitul secolului al XV-lea¹², abordând multe aspecte în mod științific.

Pentru stabilirea originii și pentru dezvoltarea ulterioară a localităților o importanță deosebită prezintă lucrările de topografie istorică. Dintre lucrările de acest gen, una dintre primele este aceea a lui Csánky Dezső, referitoare la vremea Huniazilor¹³, conținând și un repertoriu al atestărilor documentare. Asemenea repertorii, mai cuprinzătoare, sunt reluate și în lucrări mai noi, dintre care amintim pe cea mai completă, a lui Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*. Apărut în anul 1967 în două volume, acesta depășește un simplu dicționar toponimic, conținând și diferite date importante referitoare la așezările transilvane, printre care și la localitățile din Ținutul Secuiesc.

⁸ *Székely Oklevéltár* [Diplomatarul secuiesc], red. Szabó K., Szádeczky Kardoss L., Barabás S., I–VIII, (Kolozsvar, 1872–1934).

⁹ Date preluate din prefața: *Székely Oklevéltár*, red. Demény L. și Pataki J., vol. I, București, 1983.

¹⁰ *Székely Oklevéltár*, új sorozat [Diplomatarul secuiesc, serie nouă], red. Demény L., Pataki J., Tüdős S. K. (Budapest – Bukarest, 1994–2000).

¹¹ Szádeczky-Kardoss L., *A székely nemzet története és alkotmánya* [Istoria și constituția națiunii secuiești] (Budapest, 1927).

¹² Connert, H., „Die Stuhlsverfassung im Szeklerland und auf dem Königsboden bis zum Ende des 15. Jahrhunderts. Ein Vergleich”, în: *Beilage zum Hermannstädter Gymnasial-Programm*, (1905/1906): 121-169.

¹³ Csánki D., *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában* [Geografia istorică a Ungariei pe vremea Huniazilor] (Budapest, 1890–1913).

Deosebit de complex și astfel foarte util unor cercetări aprofundate este și tratatul lui Györfy György¹⁴ referitor la Ungaria arpadiană, care conține și multe date care privesc localitățile transilvane în acele perioade. Mult mai sumară, dar totuși utilă datorită caracterului ei sistematic este, în sfârșit, lucrarea de același gen a lui Ernst Wagner¹⁵.

Nu în ultimul rând, referiri la aceste localități găsim și în lucrările generale referitoare la România, în lucrări ale unor autori din Ungaria, cât și în volume care privesc în mod exclusiv Transilvania (de exemplu *Documente privind istoria României, seria C, Transilvania*¹⁶, *Voievodatul Transilvaniei*¹⁷ sau tratatele de istoria Transilvaniei redactate de Béla Köpeczi¹⁸).

LUCRĂRI CARE PREZINTĂ ȚINUTUL SECUIESC SAU ZONE ALE ACESTUIA

O altă categorie de lucrări se referă la un teritoriu mai restrâns, cuprinzând însă o gamă mult mai largă de probleme, inclusiv descrieri ale localităților și monumentelor. Dintre acestea trebuie amintite, mai întâi, volumele lui Orbán Balázs, elaborate încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹⁹. Deși pătrunse de o puternică viziune romantică, specifică acelei perioade, aceste lucrări au rămas valabile până astăzi, informațiile pe care le conțin constituind o bază și repere pentru cercetarea ulterioară. Volumele sunt scrise într-o formă poetică, presărată cu impresii de călătorie, păstrând totuși un caracter științific. Culegerea a apărut în șase volume, între anii 1868 și 1873. Vasta lucrare cuprinde 467 de localități, referindu-se la situarea geografică, geologia, datele demografice, la hotare, precum și la obiceiuri și legende, acordând o importanță mare și toponimiei. Interesul lui Orbán Balázs s-a extins și asupra ceangăilor din Țara Bârsei, ca și asupra secuilor din Moldova și alte teritorii. Unele părți din opera sa, de exemplu cele referitoare la Târgu Mureș, Rimetea, Brașov și împrejurimile acestora, ca și partea referitoare la cele zece sate maghiare din Țara Bârsei au fost editate și separat²⁰. Dintre

¹⁴ Györfy Gy., *Az árpádkori Magyarországnak történeti földrajza* [Geografia istorică a Ungariei arpadiene] (Budapest, 1966).

¹⁵ E. Wagner, *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen* (Köln Wien: Böhlau Verlag, 1977).

¹⁶ București, 1951–1955.

¹⁷ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I (Cluj: Editura Dacia, 1972), II (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1979).

¹⁸ *Erdély rövid története* [Scurtă istorie a Transilvaniei], ed. Köpeczi B. (Budapest, 1989); *Erdély története* [Istoria Transilvaniei], ed. Köpeczi B. (Budapest, 1987).

¹⁹ Orbán B., *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népisme szempontról* [Descrierea Ținutului Secuiesc], I-VI (Pest, 1868–1873).

²⁰ Din articolul lui Sándor J., „Báró Orbán Balázs élete és működése”, apărut în *Almanahul jubiliar apărut la a 50-a aniversare a Muzeului Național Secuiesc*.

completările făcute ulterior de către Orbán Balázs, au apărut recent²¹ cele referitoare la Trei Scaune. Pe lângă bogatele date istorice, lucrarea conține și multe reprezentări grafice din secolul al XIX-lea, ale unor localități și monumente, cu atât mai valoroase, cu cât, între timp, multe dintre acestea au fost transformate sau chiar au dispărut.

Continuarea și reactualizarea acestei lucrări a constituit preocuparea mai multor cercetători, dar nu s-a reușit nici până astăzi elaborarea unei lucrări atât de complexe și de cuprinzătoare. Au apărut unele monografii de anvergură mai redusă, ca de exemplu cartea lui Hankó Vilmos, *Ținutul Secuiesc*²². De asemenea, au existat mai multe proiecte în cadrul Muzeului Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe pentru elaborarea unor monografii, astfel, almanahul jubiliar editat la a 50-a aniversare a muzeului, în 1929, conține mai multe studii importante de acest gen. Dintre acestea se remarcă în special următoarele: *A Székelyföld őskora* [Preistoria Ținutului Secuiesc] de Roska Márton, *Háromszéki helynevek* [Toponimia zonei Trei Scaune] de Bogáts Dénes, *Az ősi vagyon jogi védelme a régi székelyeknél* [Protecția juridică a averii vechilor secui] de Balogh István, precum și *Háromszék telepédési története* [Istoricul populației ținutului Trei Scaune] de Eröss József.

După 1990 au reapărut tentative de abordare a acestei problematice care, totuși, nu se ridică la același nivel științific. O încercare de a realiza o monografie similară, folosind datele actuale, este seria de volume referitoare la Ținutul Secuiesc a lui Sepsiszéki Nagy Balázs, teritoriul fiind tratat pe județele actuale. Merită interes, de asemenea, unele ghiduri turistice apărute în această perioadă. Dintre acestea se detașează ghidul în două volume a lui Vofkori László²³, care, depășind cadrul unei lucrări de popularizare, cuprinde și referiri generale la problematica secuiască precum și o descriere amănunțită a localităților și a monumentelor istorice.

De asemenea, există și pentru zona studiată, lucrări ilustrate și albume cu imagini însoțite de texte, care aduc o contribuție importantă la reconstituirea imaginii unor localități. Dintre acestea, merită atenție cartea care prezintă „comitatul Trei Scaune”, editată de Pótsa József în anul 1896. Din aparițiile recente, amintim volumele cu cărțile poștale istorice ale colecționarului Beke Ernő, însoțite de prefețe și de texte explicative, pentru orașul Târgu Secuiesc²⁴, respectiv pentru zona Covasnei²⁵.

O altă categorie de lucrări sunt acelea care prezintă rezultatele unor cercetări arheologice, pe baza cărora se pot clarifica multe probleme referitoare la originea și evoluția în timp a așezărilor cercetate. Din păcate, există însă prea puține lucrări de

²¹ Orbán B., *Kiegészítések a Székelyföld leírásához, Háromszék* [Completări la Descrierea Ținutului Secuiesc, Trei Scaune], (Sepsiszentgyörgy, 2002).

²² Hankó Vilmos, *Székelyföld* [Ținutul Secuiesc] (Budapest, 1896).

²³ Vofkori L., *Székelyföld útikönyve* [Ghidul turistic al Ținutului Secuilor] (Budapest, 1998).

²⁴ Beke E., *Üdvözlét Kézdivásárhelyről* [Felicitări din Tg. Secuiesc] (Kézdivásárhely, 2004).

²⁵ Beke E., *Felicitări din Treiscaune, Zona Covasnei* (Sf. Gheorghe, 2007).

acest gen. Merită atenție opera arheologilor Ferenczi Sándor și Ferenczi István, care s-au ocupat de cetățile vechi și, legat de acestea, de așezarea secuilor în acest ținut²⁶. Pentru istoria așezărilor urbane aduce date importante o lucrare mai recentă, care face constatări privitoare la târgurile secuiești, bazate pe cercetări arheologice întreprinse în orașul Cristuru Secuiesc, elaborată de Benkő Elek, Demeter István și Székely Attila²⁷. Lucrarea încearcă să sintetizeze cunoștințele referitoare la istoria și arheologia târgurilor medievale din zonă.

Alte lucrări își propun cercetarea diferitelor perioade sau a unor aspecte particulare. În acest context merită a fi menționate lucrările etnografului Vámszer Géza, care, pe lângă prezentări generale, a scris și despre aspecte caracteristice unor orașe, ca Târgu Secuiesc și Miercurea Ciuc.

Datorită fundamentării pe o minuțioasă cercetare de arhivă, merită o atenție deosebită lucrările lui Pál-Antal Sándor. Dintre acestea se remarcă mai ales culegerea de studii care prezintă Ținutul Secuiesc și orașele acestuia, în cadrul căreia, după prezentarea generală a târgurilor secuiești din perioada principatului, se pune accent mai ales pe aspecte particulare ale orașelor Târgu Mureș și Miercurea Ciuc.

Evoluția urbanistică a târgurilor secuiești a fost studiată de Paul Niedermaier, în cadrul studiilor sale privind urbanismul medieval din Transilvania, ipotezele sale fiind sprijinite preponderent pe date demografice.

În sfârșit, una dintre cele mai interesante lucrări apărute după 1990 este lucrarea elaborată de Pál Judit referitoare la procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea²⁸, care se sprijină pe o documentare amănunțită, bazată pe o bogată cercetare de arhivă.

MONOGRAFII DE LOCALITĂȚI

La cunoașterea localităților secuiești o contribuție importantă aduc mai ales monografiile de așezări, care apar începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, unele fiind foarte bogate în date. Bibliografia cea mai amplă o deține orașul Târgu Mureș, dintre lucrările apărute fiind amintite aici doar câteva dintre cele considerate a fi mai importante, începând cu cartea lui Borosnyai Lukáts Dénes din

²⁶ Ferenczi S., *Az egykori Kászonszék régészete, A kászoni székelyek letelepülése és eredete* [Arheologia fostului scaun Cașin. Originea și așezarea secuilor din Cașin] (Kolozsvar, 1938); Ferenczi I., „A csiki medence települései az ókorban” [Așezările străvechi din depresiunea Ciucului], în: *A Csiki Múzeum Közleményei*, 1957.

²⁷ Benkő E., Demeter I., Székely A., *Középkori mezőváros a Székelyföldön* [Târg medieval în Ținutul Secuiesc], (Kolozsvar, 1997).

²⁸ Pál J., *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea* (Cluj-Napoca: 1999); *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914* [Dezvoltare urbană în Ținutul Secuiesc], (Csíkszereda, 2003).

1835²⁹, continuând cu opere din prima jumătate a secolului al XX-lea, ca cea a lui Kiss Pál referitoare la istoria orașului³⁰ sau de la sfârșitul acestui secol, ca lucrările lui Kelemen Lajos³¹ și Keresztes Gyula³², până la cea mai recentă și cuprinzătoare monografie, realizată de istoricul Pál-Antal Sándor³³, editată în 2009. Trebuie amintit faptul că această problematică a constituit încă din prima jumătate a secolului al XX-lea o preocupare și pentru unii autori români, meritând atenție monografia orașului Târgu Mureș semnată de Traian Popa, apărută în anul 1932.

În ceea ce privește celelalte târguri secuiești, numărul monografiilor este relativ redus, în cele ce urmează fiind amintite cele considerate a fi utile și pentru cercetări urbanistice. Astfel, pentru orașul Târgu Secuiesc prezintă o importanță mai mare cartea lui Szentkatolnai Bakk Endre din anul 1895³⁴, de asemenea, o descriere istorică de Dobay János, cuprinsă în monografia comitatului Trei Scaune de la sfârșitul secolului al XIX-lea³⁵, iar pentru perioada recentă, scrierile lui Incze László, adunate în 2012 într-un volum omagial³⁶. Despre evoluția sa urbanistică au scris Vámszer Géza și Paul Niedermaier. Pentru orașul Odorheiu Secuiesc există numai câteva descrieri, printre care cea a lui Szigethi Gyula Mihály, pentru perioada recentă prezentând interes lucrările lui Hermann Gusztáv și Hermann Gusztáv Mihály, printre care „un mic ghid pentru străini și localnici”³⁷. În ceea ce privește orașul Miercurea Ciuc, există unele prezentări generale, printre care cea a lui Koszta Nagy István³⁸, precum și scrieri bazate pe cercetare de arhivă, ca studiile deja amintite ale lui Pál-Antal Sándor. În ceea ce privește evoluția urbanistică, prezintă interes studiul lui Vámszer Géza³⁹, iar mai recent, o lucrare bazată pe mărturii și pe imagini istorice, care documentează transformările din perioada comunistă.⁴⁰ Despre Sfântu Gheorghe nu există decât unele lucrări sumare, în afara unei descrieri de la sfârșitul secolului al XIX-lea, de Gödri Ferenc, apărută în

²⁹ Borosnyai Lukáts D., *Régi és Új Vásárhely* [Târgu Mureșul vechi și nou] (M. Vásárhelyen, 1835).

³⁰ Kiss P., *Marosvásárhely története* [Istoria Târgu Mureșului] (Marosvásárhely, 1942).

³¹ Kelemen L., „Marosvásárhely múltjából; Nyáradszereda” [Din istoria Târgu Mureșului; Miercurea Nirajului], în: *Művészettörténeti tanulmányok* (Bukarest, 1982), Kelemen L., *Születtem Marosvásárhelyt* [M-am născut la Târgu Mureș] (Kolozsvár, 1993).

³² Keresztes Gy., *Vásárhelyen vásár tartatik* [La Târgu Mureș se ține târg] (Bukarest, 1996); Keresztes Gy., *Marosvásárhely régi épületei* [Clădirile vechi din Târgu Mureș] (Târgu Mureș, 1998).

³³ Pál-Antal S., *Marosvásárhely története* [Istoricul Târgu Mureșului] (Marosvásárhely, 2009).

³⁴ Szentkatolnai Bakk E., *Kézdivásárhely és az ottani Jancsó családok története* [Târgu Secuiesc și istoria familiilor Jancsó] (Tg. Secuiesc, 1895).

³⁵ Dobay János, „Kézdi-Vásárhely város története” [Istoria orașului Târgu Secuiesc], în: *Háromszék vármegye emlékkönyve* (Sepsiszentgyörgy, 1898).

³⁶ Incze L., *A rendtartó székely város* [Studii de istorie a orașului și muzeului din Tg. Secuiesc], Editura Polis, Cluj, 2012], (Kolozsvár, 2012).

³⁷ G. Hermann, G.M. Hermann *Székelyudvarhely* (Csíkszereda, 2002).

³⁸ Koszta Nagy I., *Csíkszereda – Miercurea Ciuc – Szeklerburg* (Csíkszereda, 1995).

³⁹ Vámszer G., „Csíkszereda településtörténete és különös települési alakja” [Istoricul așezării Miercurea Ciuc și forma sa urbană deosebită], în: *Életforma és anyagi műveltség* (București, 1977).

⁴⁰ *A mi utcánk* [Strada noastră] (Csíkszereda: Asociația pentru protecția monumentelor din Ciuc, 2004).

*Almanahul jubiliar al comitatului Trei Scaune*⁴¹. Dintre cele recent apărute, merită amintită monografia bazată pe imagini a orașului Sfântu Gheorghe, scrisă de Cserey Zoltán și József Álmos⁴², lucrare atent documentată și bazată pe o colecție de cărți poștale ilustrate și fotografii din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Pe baza acestora, autorii încearcă să reconstituie și situația diferitelor străzi și piețe din acea perioadă. Despre Cristuru Secuiesc s-a publicat o singură monografie, în 1943, scrisă de preotul Orbán János⁴³. În ceea ce privește celelalte localități cu statut mai recent de oraș, sau care și-au pierdut acest rang de-a lungul timpului, există foarte puține scrieri care se referă în exclusivitate la istoria lor, pentru studierea acestora fiind necesară consultarea unor opere de sinteză sau a documentelor de arhivă.

Nu în ultimul rând, referitor la istoria localităților secuiești, s-a scris de-a lungul timpului un număr foarte mare de articole, deosebit de utile cercetării, prezentarea acestora depășind însă cadrul acestei comunicări.

⁴¹ Gödri Ferenc, „Sepsi-Szent-György város története” [Istoria orașului Sfântu Gheorghe], în: *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezer éves fennállása ünnepére* (Sepsiszentgyörgy, 1898).

⁴² Cserey Z., József Á., *Sepsiszentgyörgy képes története* [Istoria ilustrată a orașului Sfântu Gheorghe] (Sf. Gheorghe, 1999).

⁴³ Orbán János, *Széekelykeresztúr története* [Istoria orașului Cristuru Secuiesc] (Kolozsvár, 1943).